

■ Ἀνατροπή τῆς ἀποδόμησης τῶν ἀναθεωρητῶν

Ἐπῆρξε Κρυφὸ Σχολεῖο;* Διώχθηκε ἡ Παιδεία στὴν Τουρκοκρατία;

Ἀνδρέας Σταλίδης

Στις **30.11.2012** κυκλοφόρησε τὸ βιβλίο τοῦ Γιώργου Κεκαυμένου «Κρυφὸ Σχολεῖο. Τὸ Χρονικὸ μιᾶς Ἱστορίας» ἀπὸ τὶς Ἐναλλακτικὲς Ἐκδόσεις.

Πρόκειται γιὰ εὐθεία ἀπάντηση στὸν Ἄλκη Ἀγγέλου («Κρυφὸ Σχολεῖο. Τὸ Χρονικὸ ἑνὸς μύθου», 1997), ἀλλὰ κυρίως στὴν ἀρμάδα πανεπιστημιακῶν καὶ δημοσιογράφων, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ *φαινόμενο τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἀνακύκλωσης* ἀναφορῶν ὁ ἓνας στὸν ἄλλον καὶ ὄλοι μαζί στὸν Ἀγγέλου ἐπιχειροῦν τὴν «ἀποδόμηση τοῦ ἐθνικοῦ μύθου».

Ὁ Κεκαυμένος ἦταν καταπέλτης. Γκρεμοτσάκισε ὅλη τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν ἀποδομητῶν, παρουσιάζοντας πλειάδα πρωτογενῶν πηγῶν καὶ ἀμφισβητώντας τὴν ἐπιστημοσύνη τους.

Ἡ κατηγορηματικὴ ἄρνηση τῶν *ιστορικῶν ἀναθεωρητῶν*, ὅτι δῆθεν ἡ ἐπιστημονικὴ προσέγγιση ἀπέκλεισε τελεσίδικα τὴν ὑπόθεση ἀπαγόρευσης τῆς ἐκπαίδευσης τῶν Χριστιανῶν καί, ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία ἀπολύτως περιγραφὴ ἢ ιστορικὴ πηγὴ, οὔτε κὰν ὁ παραμικρὸς ὑπαινιγμὸς γιὰ τὸ ἀντίθετο, εἶναι μᾶλλον ἀντιεπιστημονικὴ ἐξ ὀρισμοῦ. Ἀπέραντο θράσος νὰ πιστεύουν, ὅτι ἔχουν διατρέξει ὅλες τὶς ιστορικὲς πηγὲς καὶ δύνανται νὰ ἀποφαίνονται

όριστικά.

Τὸ γελοῖον εἶναι, ὅτι δὲν διάβασαν καλὰ οὔτε τὸν Ἄγγε-λου(!), διότι ἐκεῖνος δὲν ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ «μῦθος» πλάθηκε ὄψιμα ἀπὸ κύκλους τῆς Ἐκκλησίας τὸ 1850-70 (ὅπως

ὑποστηρίζουν ἀμετροεπῶς οἱ ἴδιοι, βάσει τοῦ πίνακα τοῦ Γύζη ἢ τοῦ ποίηματος «φεγγαράκι μου λαμπρό»), ἀλλὰ ἀπὸ ρομαντικούς κύκλους διαφωτιστῶν, ἀμέσως λίγο μετὰ τὴν Ἐπανάσταση. Ἐξ οὗ καὶ παραδέχεται τὴν πρώτη πηγὴ τοῦ Στέφανου Κανέλλου τὸ 1822.

Ἄσκελετὸς τῆς επιχειρηματολογίας τους εἶναι ἀπλός: ποτὲ δὲν διώχθηκε ἡ παιδεία, ἄρα δὲν ὑπῆρξε ἡ ἀνάγκη τοῦ Κρυφοῦ Σχολείου.

* * *

Διώχθηκε ἡ παιδεία; Πᾶμε στὶς πηγές.

Ἄπρῳτος Πατριάρχης μετὰ τὴν Ἄλωση Γεννάδιος Σχολάριος, γράφει τὸ 1460: «ποῦ τὰ παιδευτήρια τῆς σοφίας; Κατεπόθησαν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ».

Τὸ 1570 ὁ ἀρχιγραμματέας τοῦ θρόνου Θεοδόσιος Ζυγομαλάς γράφει σὲ ἐπιστολὴ τοῦ στὸν Γερμανὸ λόγιο Μαρτῖνο Κρούσιο, ὁ ὁποῖος τὸ 1584 ἐξέδωσε τὴν πλούσια συλλογὴ κειμένων Turcograecia: «σοφία γὰρ ἢ μαθήματα, δοῦλοι ὄντες νῦν, οὐκ ἔχομεν», καὶ σὲ ἐπόμενη ἐπιστολὴ του: «ἐν δουλείᾳ ὄντες, τὰ ἐλευθέρους ἀνήκοντα μαθήματα σπουδάζειν, ὡς δεῖ, κωλύοντα».

Ἄκυνηγημένος Χριστόφορος Ἄγγελος γράφει τὸ 1607 ἀπὸ τὴν Ὁξφόρδη: «οὔτε σχολεῖο μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, οὔτε καὶ κάποιος δάσκαλος ποῦ θὰ ἤθελε νὰ διδάξει σὲ μαθητὲς μπορεῖ νὰ παραμείνει κάπου».

Ἄγγλος περιηγητὴς Γεώργιος Σάνδυσ (George Sandys) γράφει λίγα χρόνια ἀργότερα, ὅτι «Τὸ φῶς τῆς γνώσης δὲν ἐπιτρέπεται ...ἀπὸ τὰ ἄγρια κτήνη τῆς ἀνθρωπότητας», στὴν προσφώνησή του στὸν διάδοχο τοῦ Βρεταννικοῦ Θρόνου καὶ μετέπειτα Βασιλιὰ Κάρλο Α΄.

Τὴν ἴδια περίοδο, ὁ Μελέτιος Πηγάς ἀνα-

Ὁ Μωάμεθ Β΄ ὁ Πορθητὴς παραχωρεῖ τὰ προνόμια τοῦ Πατριαρχείου στὸν Πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο.

φέρει 30 χιλιάδες κομμένες γλωσσες στην Αίγυπτο, έπειδή «μιλούσαν ελληνικά».

Στὸ ἴδιο μῆκος κύματος, πηγές για τὴν δίωξη τῆς παιδείας ἔχουμε τὸ 1627 ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Μητροφάνη Κριτόπουλο, τὸν διάδοχό του Γεράσιμο Α΄ τὸ 1631, τὸν Γάλλο Ἰησουΐτη Φρανσουὰ Ρισὰρ (Francois Richard) τὸ 1650, ὁ ὁποῖος μάλιστα περιγράφει τοὺς διωγμοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὡς «σκληρότερους ἀπὸ αὐτοὺς τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνα, τοῦ Δομητιανοῦ καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ».

Ἀκολουθοῦν πηγές τοῦ Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Νεκταρίου τὸ 1660, τοῦ Ἀγγλου διπλωμάτη Σερ Πῶλ Ράικατ (Sir Paul Rycaut) τὸ 1678, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ πὼς ἰδίους ὄμμασι διαπίστωσε καὶ κρυφὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ κρυφές ἐκκλησίες, σὲ βιβλίο ὅπου περιέγραφε τὴν ζωὴ στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία γιὰ λογαριασμό τοῦ Βασιλιᾶ Καρόλου Β΄.

Ἐχουμε τὴν μαρτυρία τοῦ Θωμᾶ Σμιθ (Thomas Smith) τὸ 1680, τοῦ Ἡλίας Μηνιάτη τὸ 1688, τοῦ Γεωργίου Φατζέα, μητροπολίτη Φιλαδελφείας τὸ 1760, τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ τὸ 1801 στὸ «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» («μᾶς στεροῦσι τὰ ἀναγκαῖα μέσα νὰ συστήσωμεν σχολεῖα»), καθὼς καὶ σὲ κείμενο Κρητῶν ἐπαναστατῶν τὸ 1866.

Ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας τὸ 1777, μαθητῆς τοῦ Κοραῆ καὶ ἐγκλειστος ὡς τὰ δέκα του χρόνια γιὰ τὸν φόβο ἀρπαγῆς, ἀναφέρει, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Λαρίσσης Διονύσος Καλλιάρχος ἄνοιξε τὸ 1794 τὸ παλαιὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο μετὰ ἀπὸ 24 χρόνια ποὺ ἦταν κλειστό.

Ὁ Ἐπίσκοπος Κερνιτζῆς
καὶ Καλαβρυτῶν
Ἡλίας Μηνιάτης.

Ὁ Ἀγγλος καθηγητῆς Νόεντεν (Noehden) τὸ 1828, ἀναφέρει γιὰ τὸ Γυμνάσιον Μηλιωτικὸν (Μηλιές Πηλίου), ὅτι «ἦταν ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὸ φθονερὸ μάτι τοῦ Τούρκου κυβερνήτη».

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων τὸ 1821, γράφει, ὅτι «Τὸ σχολεῖον τῆς Σμύρνης ἐδιώκετο, διὰ μόνον ἓν μέγαλον ἔγκλημα, ὅτι διδάσκει μαθηματικὰ καὶ

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος
ὁ ἐξ Οἰκονόμων.

φιλοσοφία», ἐνῶ ταυτόχρονα ἀναρωτιέται «ποῖον σχολεῖον ἠδύνατο νὰ σταθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα;».

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, στὴν Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα Χανίων καὶ Ρεθύμνου τὸ 1821, ὅτι «ἐθεωρήθησαν σχολεῖα ἀποστασίας καὶ πολέμου, ἐκλείσθησαν μεσοῦντος τοῦ Μαρτίου καὶ οἱ διδάσκαλοι ἐφυλακίσθησαν».

Ἀκόμη καὶ τὸ Σουλτανικὸ Φιρμάνι Χάττι Ἐυγένιος Βούλγαρις. Χουμαγιὸν τὸ 1856 παραδέχεται, ὅτι πολλοὶ Ὀθωμανοὶ ἀξιωματοῦχοι ἐμπόδιζαν τοὺς πληθυσμοὺς νὰ ἀνοίξουν ἢ νὰ ἐπισκευάσουν σχολεῖα.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Μακάριος Χριστιανόπουλος (Μαριδάκης) τὸ 1743 γράφει ἀναφερόμενος «εἰς σένα τέκνον ὅπου μῆτε ἑλληνικὴν, μῆτε λατινικὴν ἔλαβες μάθησιν. Ἐμαθες νὰ διαβάξεις ἐλευθέρως, ἴσως μῆτε ἐλευθέρως, εἰς τὰ ἀπλᾶ τῆς Ἐκκλησίας μας βιβλία», παρόλο πὺ ζοῦσε στὴν «χρυσὴ πεντηκονταετία» 1720-1770, ὅπου οἱ διωγμοὶ κατὰ τῆς παιδείας ἦταν ἐλάχιστοι, μὲ ἀνθησὴ σχολείων.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, τὸ 1771, ἀναφέρει ρητά, ὅτι εἶναι «ἐπικίνδυνον» νὰ μαθαίνεις ἑλληνικὰ γράμματα. Νὰ σημειωθεῖ, ὅτι πρόκειται γιὰ κορυφαῖο τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ὁ ὁποῖος γνώριζε τὴν κατάστασιν τῆς παιδείας τῶν Ἑλλήνων στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ὅσο ἐλάχιστοι, διδάσκοντας Νεῦτωνα, Καρτέσιο καὶ Βολταῖρο στὰ Γιάννενα, τὴν Κοζάνη, τὸ Ἅγιο Ὄρος καὶ στὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ 20 ἔτη.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Νίκος Δραγούμης ἀναφέρει γιὰ τὸν πατέρα του Μάρκο Δραγούμη, ὅτι «ἐκαυχᾶτο πάντοτε, ὅτι ἐδάρη ὑπὸ Ὀθωμανοῦ χάριν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων», καὶ ὅτι πάντα ὑπῆρχε ἓνας μαθητὴς, ὁ ὁποῖος πρόσεχε ἀπὸ τὸ παράθυρον, μήπως ἀντιληφθεῖ κανεὶς, ὅτι γινόταν μάθημα.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Στέφανος Κανέλλος, στὴν πρὸ γνωστὴ πηγὴ, γράφει στὸν Γερμανὸ συγγραφέα Ἰκεν (Iken) ξεκάθαρα, ὅτι «[οἱ Γραικοὶ] ἐπροσπαθοῦσαν νὰ συστήνουν κοινὰ σχολεῖα κρυφίως».

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Ἰάκωβος Ρίζος-Νερουλὸς τὸ 1826 γράφει, ὅτι «οἱ Τοῦρκοι ἀπαγόρευαν αὐστηρὰ τὴν ἰδρυση δημοσίων σχολείων».

Ο René Puaux (Πυώ).

Τέλος, ο Φώτιος Χρυσανθακόπουλος (Φωτάκος), ύπασπιστής του Κολοκοτρώνη, γράφει στα Άπομνημονεύματά του, ότι η παιδεία ήταν στα χέρια των ιερέων και ότι όλα αυτά «εγίνοντο εν τῷ σκότει καὶ προφυλακτὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους».

Ἄλλες πηγές, ἀπὸ τὸν Μισαήλ Ἀποστολίδη 1837, Γεώργιο Μαυροκορδάτο 1849, Κωνσταντῖνο Φρεαρίτη 1863, Γεώργιο Χασιώτη 1881, μέχρι τὸν Γάλλο René Puaux (Πυώ), ποὺ μιλάει γιὰ κρυφὸ σχολεῖο τὸ 1913 στὴν ὀθωμανοκρατούμενη ἀκόμα Βόρειο Ἡπειρο.

* * *

Δύο πηγές, ἐκτὸς τοῦ βιβλίου, ἀφοροῦν στὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὴν Ἄλωση γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Μία πρωτογενῆς, τοῦ Ἰωσήφ Βρυέννιου, ὁ ὁποῖος ἔγραφε, ὅτι «τὸ διδάσκειν τοῖς Γραικοῖς κεκόλασθαι», καὶ μία δευτερογενῆς, τοῦ Σπύρου Βρυώνη (στὸ βιβλίο «Γιὰ τὸν ἐξισλαμισμὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας»), ὁ ὁποῖος καταλήγει στὸ ἴδιο συμπέρασμα, ὅτι ἡ παιδεία ἀπαγορευόταν γιὰ τοὺς Χριστιανούς.

* * *

Μὲ ὅλα αὐτά, ὁ Κεκαυμένος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἀποδόμησης, πέτυχε καὶ κάτι σπουδαιότερο: κατέδειξε ποῖα πλευρὰ εἶναι μὲ τὶς πηγές, τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ ποῖα πλευρὰ εἶναι μὲ τὴν καταφυγὴ στὴν ἀθθεντία καὶ τὴν κλικο-κρατία.

(*) Ἐφημερ. «Ἐστία», 22.3.2016 καὶ 5.4.2016. Ἐπιμέλ. ἡμετ.